Apis mellifera carnica, een allochtone bij ?

Peter Elshout

We moeten minstens 100 jaar terug in de tijd om een antwoord te kunnen geven op de vraag of de *Apis mellifera carnica* een allochtone bij is.

Apis mellifera is binnen Europa de enige bijensoort, maar heeft/had wel meerdere geografisch gescheiden rassen. Hooggebergten en zeeën vormen de natuurlijke begrenzing van de rassen. De carnicabij (*Apis mellifera carnica*), kwam van oorsprong voor in het zuidelijk deel van de Oostenrijkse Alpen en in de Balkan. De zwarte bij (*Apis mellifera mellifera*), kwam voor in Noord- en West-Europa, de Italiaanse bij (*Apis mellifera ligustica*) in Italië en Noord-Afrika en de Kaukasische bij (*Apis mellifera caucasica*) in het gebied tussen de Zwarte en de Kaspische zee. De geografisch gescheiden rassen zijn in staat met elkaar te paren, ondanks dat ieder ras zijn specifieke eigenschappen heeft. Naast de kenmerkende morfologische verschillen zijn er ook verschillen in communicatie, vruchtbaarheid, levensverwachting, voedselverbruik, ratenbouw, zwermlust en geaardheid. Juist bij verbastering, denk aan een moer die paart met darren van verschillende geografische afkomst, kunnen deze genoemde verschillen tot disharmonie leiden. Er treedt een 'Babylonische spraakverwarring' op, die zich meestal uit in onverdraagzaamheid ten opzichte van alle storende elementen om en nabij het betreffende volk.

Een wereld van verschil

De omslag van korventeelt naar kastenteelt (met losse ramen) heeft een totale ommekeer veroorzaakt in de selectie van de honingbij: er was behoefte aan eigenschappen die beter pasten bij de kastenteelt. Voor de korventeelt met zijn specifieke drachten uit die tijd - boekweit en heide - had men een bij nodig met een grote zwermlust. De korven hadden dan tijdens de heidedracht nieuwe raat en een jonge moer. Import van vreemde moeren gebeurde relatief weinig. Enerzijds was de behoefte niet zo groot, anderzijds was de mens bij verre na niet zo bereisd als nu. Alleen de Kaukasische bij stond in de belangstelling omdat deze soort een echte zwermer is. Het nerveuze gedrag van deze soort, het 'lopen' , zorgde er voor dat het volk zich makkelijk liet aftrommelen (het omhoog lopen van de bijen uit de omgekeerde korf naar de daarop geplaatste lege korf, ten gevolge van ritmisch kloppen op de met bijen bezette korf). De teelt in kasten met zijn losse ramen gaf de imker de mogelijkheid met een bijenvolk te manipuleren. Helaas was het gedrag van de voormalige korfbij daarbij een handicap. Bij de ingrepen, het gemanipuleer met de losse raten, liet de bij zijn ware aard zien. Het onrustig lopen op de raat en de zwermlust werden nu als een negatieve eigenschappen gezien. Eigenschappen die door honderden jaren selectie, er letterlijk ingebakken waren. Door de ingrepen bleek de oude korfbij in de kast een stuk agressiever dan toen deze nog in zijn oude behuizing, de korf, leefde. De imkerij had een andere bij nodig, een beter handelbare bij met veel minder zwermlust.

Verkeerd gegokt

Mede doordat de mens in de eerste helft van de vorige eeuw mobieler werd, leerden de imkers de mooi ogende, goudgele en veel beter handelbare Italiaanse bij kennen. De goudgele koninginnen werden met grote regelmaat ingevoerd. In de vakliteratuur van die tijd schreef men bijna euforisch over deze aanwinst. Helaas heeft deze subtropische bij eigenschappen die in Noord-Europa met zijn veel koudere en langere winters funest zijn om als ras te kunnen overleven. Het slecht verzegelen van de honingraat en het te lang doorbroeden, zijn eigenschappen die deze bij ongeschikt maken voor het klimaat in Nederland en de aan ons grenzende landen. Het lange doorbroeden maakt de Italiaanse bij in ons klimaat gevoeliger voor nosema en is eveneens in het voordeel van de varroamijt.

De import van dit geografisch vreemde ras zorgde voor een bijna totale verbastering van de oorspronkelijke zwarte bij. De nazaten waren door de verbastering nóg onhandelbaarder en agressiever. Eigenschappen die het houden van deze bijen, zeker in bewoonde gebieden, onmogelijk maakte. In Duitsland, België en andere Noord-Europese landen waren de problemen identiek aan die in Nederland..

Competitie om de beste bij

Al voor de Tweede Wereldoorlog waren Oostenrijkse grootimkers als Peschetz, Sklenar en Troiseck in onderlinge competitie over wie van hen de beste carnicabij had. In door bergketens afgeschermde gebieden werd geteeld en geselecteerd.

Waarom de carnicabij in West-Europa relatief laat in de belangstelling kwam is gissen. Niet lang na het einde van de Tweede Wereldoorlog besloten de bijenteeltonderzoeksinstituten van alle West- en Oost-

Niet alle carnica's hebben het grijze uiterlijk. Foto's: P. Elshout

Deze meer zuidelijke ondersoort heeft een bruin pantser, maar wel alle verdere morfologische kenmerken van dit ras.

Duitse deelstaten om de carnicabij massaal in te voeren. Dit als antwoord op het verbasterde en agressieve landras. Het uiteindelijke hoofddoel was om de verbasterde bij te vervangen door de veel handelbaardere carnica. Op 30 november 1974 besloot de Vlaamse Selectiewerkgroep, door de meetbare successen in Duitsland, ook de carnicabij als toekomstig landras te introduceren. Door middel van de in Vlaanderen ontwikkelde 'doppenmethode'- het verdelen van rasechte larfjes aan de imkers – werd de carnicabij bij de Belgische imkers geïntroduceerd. Het doppenproject is in de jaren '80-'90 ook in Nederland een succes geworden.

De Britse monnik broeder Adam beschreef het carnicaras als het zachtaardigste en meest raamvaste bijenras. Dit ras is in staat als relatief klein volk met een minimum aan voerverbruik strenge winters te overleven. Daarnaast is het als geen ander in staat om, vanaf het moment dat er pollendracht is, een zeer sterke voorjaarsontwikkeling door te maken met een sterk oplopende volkssterkte. De carnicabij heeft een goed ontwikkeld oriëntatievermogen. Ze vervliegt nauwelijks en is niet roofzuchtig, In vergelijking met de andere Noordelijke rassen gebruikt de carnicabij weinig propolis, wat het werken in de bijen vergemakkelijkt. Volgens broeder Adam heeft de carnicabij een grote resistentie tegen broedziektes. De van oorsprong grote zwermlust van de carnicabij, haar enige negatieve eigenschap voor de teelt in kasten met uitneembare ramen, is door strenge selectie sterk afgenomen. De carnicabij heeft van het melliferaras de grootste tonglengte en is daardoor in staat uit de rode klaver, eigenlijk een hommelplant, nectar te peuren. De broedstagnatie die optreedt bij het wegvallen van een dracht, wordt wel eens als negatief ervaren. Deze spaarzaamheid is echter wel een manier om te overleven. Waarschijnlijk is dit de reden dat de carnicabij tot de langst levende bijen behoort.

De door selectie ontstane linies of stammen zoals de Sklenar, Troiseck, Pechetz, Bukovsek, Hofmann, Kirchhain, Celle en andere zijn onderling perfect te kruisen. Kruisingen met de door broeder Adam gecreëerde Buckfastbij geven geen agressieverhoging bij de hierdoor ontstane bastaarden. Waarschijnlijk komt dit door het grote percentage carnicabij dat in de Buckfastbij is ingekruist (Maul). Dit geld echter alleen voor de eerste inkruisingen, de F1. Of het voor alle varianten van dit kunstras geldt is nog maar de vraag, omdat er inmiddels heel wat 'broeder Adams' zijn die met behulp van KI hun eigen 'Buckfastbij samenstellen.

De 'beste' bij

De beste bij is dié bij die uit een matig drachtgebied een maximum aan nectar,honing en stuifmeel weet te verzamelen. Daarnaast heeft de 'beste' bij eigenschappen die het werken met deze bij voor de imker prettig maakt en dat is in ons dichtbevolkte land bijna de belangrijkste eigenschap.

Als deze 'beste' bij tekort schiet, kan het zijn dat ze niet goed functioneert en kan dan door de onervaren imker als matig of zelfs slecht beoordeeld worden. Een bijenvolk met een topmoer kan alleen dán tot volle ontwikkeling komen als alle omstandigheden - het klimaat, de dracht en de imker – optimaal zijn.

Referenties;

Vom Anfänger zum meister. 2de druk, 1954/1966, Dir. Hans Peschetz, Verlag Ernst Ploetz Kärtnen.

Rasbepaling v.d. honingbij, uitgave Vlaamse Imkersbond V.Z.W.

-De teelt van de honingbij, broeder, Mijn zoektocht naar de beste bijenrassen,

Broeder Adam, uitgeverij Molenhoek Groningen.

Naturgeschichte der honigbienen, Dr. F. Ruttner, Uitgever Ehrenwirth., ISBN 3-43103184-6

Lezing door Dr. F. Tiesler voor de Selectiewerkgroep in Vlaanderen,' 40 jaar carnica in Duitsland', begin jaren 90.

Aufzucht, Paarung und Verwertung von Königinnen. Friedrich-Karl Tiesler en Eva Englert. ISBN 3-431-03003-3